

VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA
Muusika osakond
Rahvamuusika õppetool

Õie Pärtel

**SAAREMAA KOLME IDAPOOLSE KIHELKONNA
(JAANI, PÖIDE JA KARJA) KANDLEMÄNGIJAJD JA
PILLIMEISTREID AASTATEST 1920 –1990**

Kursusetöö

Juhendaja: Eesti Ajaloo
Instituudi teadur Igor Tõnurist

Viljandi 2004

SISUKORD

SISSEJUHATUS

1 PILLIMUUSIKA OSA EESTI RAHVAKULTUURIS

- 1.1 Pillimuusika uurimisest üldiselt
- 1.2 Varasemast rahvaluule (vanavara) kogumisest Saare- ja Muhumaal
- 1.3 Elo Kalda diplomitöö tutvustus

2 SAAREMAA KOLME IDAPOOLSE KIHELKONNA (JAANI, PÖIDE JA KARJA) KANDELEMÄNGIJAJD JA PILLIMEISTREID AASTATEL 1920- 1990

- 2.1 Lühülevaade uurimise käigus selgunud Saaremaa kandlemängijatest
- 2.2 Saaremaa kandlemängijate eluloolisi andmeid
 - 2.2.1 Vassili Sepp
 - 2.2.2 Juhan Kuul
 - 2.2.3 Maria Riik
 - 2.2.4 Enno Leps
 - 2.2.5 Mihkel Sulg
 - 2.2.6 Mihkel Männik
 - 2.2.7 Ilmar Kuldsepp
 - 2.2.8 Vambola Rihvk

KOKKUVÕTE

KASUTATUD KIRJANDUS

LISAD

- Lisa 1 Pillimehed ja naised(!) varrupeol Leisis Saaremaal, 1924.a.
- Lisa 2 Kaarma kooli keelpilli ansambel 1931.a.
- Lisa 3 Vassili Sepp
- Lisa 4 Maria Riik (4 põlvkonda)
- Lisa 5 Maria Riik`I kannel
- Lisa 6 Enno Leps
- Lisa 7 Mihkel ja Ormi Sulg
- Lisa 8 Vambola Rihvk
- Lisa 9 Ansambel Kannel Kuressaarest
- Lisa 10 Oskar Valter

SISSEJUHATUS

Käesolev kursusetöö käsitleb Saaremaa kolme idapoolse (Jaani, Pöide, Karja) kihelkonna kandlemängijaid 20. sajandi 20.aasatest kuni 90.aastateni.

Minu huvi rahvapillimuusika vastu pärineb lapseõlvkodust Märjamaa kihelkonnast Kõrvetaguse külast. Minu isa, Erich Kosubenko,(1928 - 1973) oli hinnatud külapillimees ja oskas mängida mitut pilli (suupill, akordion, kannel, kitarr). Tema eeskujul õppisid pille mängima ka lapsed: minu vennad Mati ja Elmo mängisid akordionit, Mati ka kitarr; õde Meida samuti akordionit ja ka kannelt;mina õppisin 10-aastaselt akordionimängu, hiljem proovisin ka kandlemängu. Mihkel - Meida kaksikvend, proovis ka akordionit kuid tema ei hakanud teistega pillimängus võistlema vaid loobus laulu kasuks.Ema, Hilja Kosubenko,mängis suupilli ja laulis. Sageli musitseerisime koos - kellele pille ei jätkunud, see laulis. Nüüd, nelikümmend aastat hiljem, õppides Viljandi Kultuuriakadeemias rahvamuusikat (kandle erialal), õnnestub mul sügavamalt tundma õppida oma rahva kultuuripärandit.

Omandatud jagan oma õpilastele Orissaare Muusikakoolis ja Orissaare Lasteaias.

Mõte uurida Saaremaa kandlemängijaid tekkis kui olin tutvunud Viljandi Kultuurikolledži rahvamuusika kateedri lõpetanu, Elo Kalda, diplomitööga *Eesti kandlemängijad ja kandlepalad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fonoteegis*. Nimetatud töö on sisuliselt ERA heliarhiivi kogude põhjal koostatud eesti kandlepalade andmebaas. Seda andmebaasi analüüsides leidsin, et Saaremaa kandlemängijaid oli selles vaid kaks - Kaarli Tõemetsa Kihelkonnalt ja Julius Lehtsi Kuressaarest. Kuna elan Orissaares, kus on tugev kandletraditsioon (siit on pärit tuntud kandlemängija Vassili Sepp ning tema järgijad), häiris mind ülalnimetatud andmebaasis Saaremaa kandlemängijate vähesus. Otsustasin antud valdkonda põhjalikumalt uurida. Oma tööks vajalikku materjali kogudes tõdesingi, et Saaremaa rahvapillimängijaid on rahvaluule kogujate -uurijate huviorbiiti suhteliselt vähe sattunud. Seda lünka püüangi oma kursusetööga täita. Et materjali kogunes rohkem kui selle töö koostamiseks antud ajalised piirid võimaldavad, piirdun kolme lähima (ülalmainitud) kihelkonna 8 kandlemängijaga, kelle eluloolised andmed olid paremini (kohapeal) kättesaadavad. Uurimus käsitleb aastaid 1920 - 1990, sest sellest ajast on veel inimesi, kellel on mälestusi sellest ajajärgust.

Minu kaugem eesmärk on koostada ülevaade kogu Saaremaa teadaolevatest kandlemängijates. Pean seda tööd oluliseks Saaremaa kultuuriloolisest aspektist lähtuvalt. Teadaolevalt puudub seni ülevaade eelpool nimetatud valdkonnast. Pillimees oli külas väljapaistev isik. Temast sõltus külaürituste kvaliteet ja kordaminek. Kui kohalikud laulumeistrid, nende elu ja looming ühes sotsiaalse ja isikuloolise taustaga väärivad põhjalikumat uurijate tähelepanu (Rüütel, I. 2001. Uuem rahvalaul. -Kog: Saaremaa I, lk 528), väärivad seda kahtlemata ka rahvapillimehed.

Antud töö esimeses peatükis teen kokkuvõtte pillimuusika uurimisest eestis üldiselt ning tutvustan

põgusalt Elo Kalda diplomitöös äratoodud statistilisi andmeid.

Teises peatükis annan ülevaate juba teadaolevatest kandlemängijatest Saaremaal ning põhiosana esitlen kaheksa kandlemängija, -meistri eluloolisi andmeid.

Andmeid Saaremaa kandlemängijatest sain erinevatest allikatest: varem ilmunud perioodikast, Saaremaa Arhiivi Raamatukogust, A. Sünteri ja V. Rüütelmaa kursusetöödest, kõige põhjalikumad aga uuritavate sugulastelt või uuritavailt endilt (E. Leps, I. Kuldsepp, V. Rihvk). Südamlik tänu teile, Melanie Sepp, Vambola Rihvk, Krista Riik ja perekond Männik Orissaarest, Linda Ennemuist Pöidelt, Ilmar Kuldsepp ja perekond Leps Leisi vallast, mõistva suhtumise ja hindamatu materjali avaldamise eest! Eriti tänulik olen mälestuste eest, mille pani minu palvel kirja Ormi Sulg, tuntud kodu-uuriija ja avalikuelu tegelane Orissaares, Mihkel Sule poeg.

Minu kogutud materjali on lubanud talletada Saaremaa Muuseum.

Täna ka Viljandi Kultuuriakadeemia rahvamuusika osakonna üliõpilast Gerti Paavelit ning Anne Šaart ja Siiri Reeki Orissaarest.

1. PILLIMUUSIKA OSAST EESTI RAHVAKULTUURIS

1.1 Pillimuusika uurimisest üldiselt

Muusika on kõige elulähedasem kunsti liik, sest ta saadab inimest hällist hauani. Rahvalaulul ja -muusikal on olnud eestlaste elus läbi aegade suur tähtsus, sest niikaugemale, kui ulatume minevikku vaatama, näeme, et ikka on lauldud ja pilli mängitud (Rannap 1972, lk 7).

„Pillimäng pakub inimesele lõõgastust ja esteetilist naudingut, pill on eluliselt tähtsate tavandite saatjaks ning tantsumuusika tegemiseks, kuid ka maagiliste toimingute vahend. Muusikariistad on alati tihedalt seotud rahva elatusalade ja looduskeskkonnaga, samas on need ka tähtsad rahvusvaheliste kultuurisidemete peegeldajad, sest erinevalt emakeelega tihedalt seotud rahvalaulust, on muusikariist palju rahvusvahelisema iseloomuga ning võib üsna hõlpsalt rännata ühelt rahvalt teise juurde, sobitudes tema muusikakultuuri, vajaduse korral ka mõnevõrra muundudes (näit. viiul, lõõtspill, isegi uuem kannel).“ (Tõnurist 1996, lk 5).

Rahvaluule ja -muusika kohta on kirjutatud rohkelt uurimusi ja ülevaateid. Kahetsusväärset vähe leidub teavet pillimuusika kohta, veel vähem pillimeistrite ja mängijate kohta. „Meie ei leia neid ei sõnas ega pildis ehk kuigi, siis vägagi napilt“ (Pulst 1961). Seda lünka püüdis täita 20. sajandi kultuuritegelane, Eesti Teatri ja Muusikamuuseumi asutaja August Pulst. Tema eestvõttel talletati ajavahemikul 1922-1939 tähelepanuväärne hulk materjali erinevatest rahvapillimeestest. Lisaks foto- ja helisalvestustele avaldas Pulst neist ka värvikad isikukirjeldused oma mälestustes (Pulst „Mälestusi muusika alalt“, 1961). Herbert Tampere väitel leidub põhjalikke monograafiaid vaid vanemat tüüpi kandle, hiiu kandle ja lokulaa kohta (Tampere 1975, lk 9). Viimase kümnendi jooksul on ilmunud kogumik lõõtspillidest ja lõõtspillimängijatest (Teinbas 1994), mitmeid uurimustöid rahvapillide ja -mängijate kohta on teinud Viljandi Kultuurikolled ja Rahvamuusikaosakonna üliõpilased.

Kõige enam ja põhjalikumalt on eesti rahvapäille uurinud Eesti Ajaloo Instituudi teadur Igor Tõnurist. Tema artiklid ja uurimused on ka seni ilmunud materjalidest kõige asjatundlikumad, kuna tegemist on etnograafist rahvapilli mängijaga. Seega tema uurimused on ajendatud nii

teadlase uudishimust kui ka praktilisest vajadusest pakkuda eesti folkloorihuvilistele teavet eesti rahvapillidest, rahvapärasest pillimängust ning nende rahvakultuurilisest taustast (Tõnurist 1996, lk 5)

1.2 Varasemast rahvaluule (vanavara) kogumisest Saaremaal

„VANAVARA ON VÕTI EESTI RAHVA HINGELISE, ÜHISKONDLIKU JA KULTUURILISE ARENGU KEERDKÄIKUDE AVAMISEKS JA MÕISTMISEKS“

O. LOORITS

Muhu ja Saaremaa rahvaluule ja ainelise vanavara vastu hakati suuremat huvi ilmutama 19. sajandi lõpul.

20. sajandi algul hakkas vanavara kogumist propageerima ja korraldama folklorist Oskar Kallas, keda toetasid Eesti Üliõpilaste Seltsi stipendiaadid (V. Grünthal, M. Pehka - Muhus ning F. ja S. Talvik - Sõrves; Fr. ja A. Paulmeister - Põide ja Jaani kihelkonnas ning O. Liiv ja P. Süda Mustjala kihelkonnas).

Sellest ajajärgust pärinevaid pilliviiside näiteid võime leida ka H. Tampere koostatud eesti rahvapillilugude ja rahvatantsude krestomaatias (Tampere 1975, lk 74, 85, 86). 1913. aasta suvel oli Eesti Rahva Muuseumi stipendiaadina Saare- ja Muhumaal fotograaf Johannes Pääsuke, kelle fotokogu tolle aja elust-olust on üliväärtuslik (Rullingo 2001, lk 572).

Kuigi saared on kogu 20. sajandi vältel olnud vanavarakogujate üheks meelispaiagaks on jäänud rahvapillimuusika talletamine siin tagasihoidlikuks. Ka ERA koosseisuliste töötajate Rudolf Põldmäe, Herbert Tampere ja Oskar Looritsa kogumisretkedel talletatu jäi mahu poolest mandri kihelkondadele alla. Esimesed heliülesvõtted tehti Saare- ja Muhumaal 1938. aastal (A. Põlst).

Ulatuslikumad rahvaluuleekspeditsioonid korraldas Kirjandusmuuseumi Rahvaluuleosakond Muhu ja Saaremaale 1959 - 1961, mil filmiti Mustjala pulma, Põide laulumeistreid ning Valjala rahvatantse; 1974 - 1975 salvestati Muhus laule, laulumänge ja tantse. 1955. aasta suvel jäädvustati palju materjali heli- ja videolindile Valjala, Püha, Karja, Kihelkonna ja Jaani kihelkonnas.

20. sajandi II poolel on Saare- ja Muhumaa pärimust talletanud folkloristid Herbert ja Erna

Tampere, Ingrid Rüütel, Ellen Liiv, Ottilie-Olga Kõiva, Mare Kõiva, Janika Oras, Mall Hiimäe, Anu Korb, Jaan Sarv, Kristi Salve jt.

Rahvaluulekogusid on täiendanud ka väga paljud kohalikud uurijad. Eriti silmapaistvad on olnud Mihkel Männik, Aadu Toomessalu, Kaljo Lepp, Villem Arge, Vassiili Randmets, Aleksander Tustit, Ahto Jõgi, Jakob Laul, Vello Lõugas, Enda Naaber jpt.

1998.aasta 1 jaanuari seisuga oli Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivis lindistatud Saare- ja Muhumaalt 3094 lauluviisi ning 647 pillilugu (Korb,A. 2002 Kogumistööst. - Kog: Saaremaa I).

Saaremaalt pärit rahvaluule koguja ja pärimuskultuuri uurija Aleksander Sünter, kes kogus vanavara iseseisvalt kui ka koos Viljandi Kultuurikolled'i tudengitega, pälvis tehtud töö eest 1995.aastal Eesti Vabariigi Presidendi rahvaluuleauhinna. Sõrve poolsaarelt pärit Leida Oeselj sai sama auhinna 1997., 1998. ja 2001. aasta kogumistööst eest (Korb,A. 2002 Kogumistööst. - Kog: Saaremaa I).

Oma tööga tahan jätkata eespool nimetatud inimeste uurimus- ja kogumistööd.

1.3 Elo Kalda diplomitöö tutvustus

Elo Kalda diplomitöö *Eesti kandlemängijad ja kandlepalad Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fonoteegis*, annab ülevaate Eesti Kirjandusmuuseumi ERA heliarhiivi kogudest ja nende korraldusest eesti kandlemuusika osas. Saadud andmete põhjal koostas Elo Kalda andmebaasi ja statistilise ülevaate eesti kanneldajate ja kandlepalade kohta 1912 - 1993. Antud diplomitöö statistilisest ülevaatest selgub, et ERA heliarhiivi kuues kogus on 1483 kandlepala (soolopalad) 59 paigast 150 erineva mängija esituses. Kõige rohkem on kandlepalasid salvestatud Otepää kihelkonnas (253) ja Vastseliina kihelkonnas (216). Suurim salvestuste arv on 1982. aastast (220).

Kuna elan Saaremaal, huvitusin just saare kandlemuusika seisust ERA fonoteegis. Tulemus - 5 pala Kaarli Tõemetsa (1952, Kihelkonna, kogunud S.Lätt) ja 2 pala Julius Lehtsi (Kuressaare 1984, kogunud M. Hiimäe ja A. Urbel) esituses. Siit püstituski probleem, kas Saaremaal ei leidugi rohkem kandlemängijaid?

2. SAAREMAA KOLME IDAPOOLSE KIHELKONNA (JAANI, PÖIDE JA KARJA) KANDLEMÄNGIJAD JA PILLIMEISTREID AASTATEL 1920 – 1990

2.1 Lühiülevaade uurimise käigus selgunud Saaremaa kandlemängijatest

Saaremaa kandlemängijate leidmiseks tutvusin arhiivimaterjalidega, lugesin varemilmunud perioodikat ja Saaremaa kohta ilmunud teatmeteoseid. Väärtuslikke andmeid sain küsitluste kaudu (vanemad inimesed, endised kultuuritöötajad, uuritavate sugulased). Selleks, et kandlemängija kohta saada võimalikult rohkem teavet, koostasın alljärgneva küsimustiku.

KÜSIMUSTIK KANDLEMÄNGIJA VÕI – MEISTRI KOHTA

1. Eluloolised andmed:
sünniaeg, koht (kihelkond, vald, küla, talu), surmaaeg, koht.
Kes olid tema vanemad, millega tegelesid; õed-vennad?
2. Millal ja kelle järgi õppis kannelt mängima?
3. Kust pilli sai ja missugune see oli?
(ühekordsete või topelt keeltega; duuridega või ilma; muid iseärasusi)
4. Kus, millal, kellele mängis?
(ainult oma perele, lastele; kodustele tähtpäevadel; kiigepidudel; talgutel; rahvamajas...)
5. Kas oli hüüdnime või pillimehe nime(näit. Sepa Vassa; Torupilli-Juss)?
6. Perekond (kellega abiellus, millega abikaasa tegeles, lapsed).
7. Andmed töö, ameti ja hobide kohta.
8. Kas mängis muidki pille (kas tundis nooti, kuidas lugusid õppis; kas õpetas lastele pillimängu...)?
9. Missugune inimene oli? (iseloom, harjumised – lähedaste või naabrite ütlused)
10. Milline oli repertuaar; lemmikloomad (tantsumuusika, laulude saatmine, meeleolumuusika)?
11. Kas on fotosid (pilliga või ilma),salvestusi ?

12. Kas on kusagil kajastatud (perioodikas, telesaates vm)?
13. Kas on varem uuritud (ERA või muud kogujad)?
14. Üldisest kultuurilisest taustast uuritava kodukohas (seltsielust, elanike elatusaladest ja –tasemest, omavahelisest suhtlusest jne.).
15. Lähedaste mälestusi (ütlosti, tsitaate jm).

Enamuse andmetest kogusin intervjuude teel, kolmel juhul (Riik, Sulg ja Rihvk) sain lisaks uuritava lähedastelt ka käsikirjalised mälestused.

Järgnevalt lühiülevaade seni teadaolevatest Saaremaa kandlemängijatest:

Kirill Männik - Karja kihelkond Oitme küla

Mihkel Männik (elas 1874-1962.a.) - Karja kihelkond Oitme küla Männiku talu (eelmise poeg).

Ljubov Toompuu - 1924.a. Pillimehed ja –naised (!) varrupeol Leisis Saaremaal, TMM-i fotokogu
Nr. 56591-R (Lisa 1)

Priidu Laula – (elas arvatavasti 1870-1930.a.) Karja kihelkond Olga küla, Triigi mõisa aednik.

Aleksander Sulg (sünd. 1890-?) – Karja kihelkond Olga küla. Õppis kannelt eelmise eeskujul.

Mihkel Sulg – (elas 1900-1958.a.) Karja kihelkond Olga küla (eelmise vend) – Lisa 7

Ormi Sulg – (elas 1935-2004) Karja kihelkond Olga küla – Orissaare (eelmise poeg). Õppis pilli mängima isa järgi, kandleid ehitas Sepa Vassa eeskujul (Lisa 7).

Harri Rohi – Pärsama vald Ratla küla. Mängis lõõtsa ja kannelt. 1960.a. paiku Triigi sadamavaht.

August Sepp – (sünd. 1891.a.) Pärsama vald Tõre küla.

Vassili Sepp – (1916-2001) Pärsama vald Tõre küla – Orissaare (eelmise poeg) – Lisa 3

Aleksei Põld – Pärsama vald Tõre küla (eelmise õpetaja).

Melania Sepp – (sünd. 1922) Jaani kihelkond Randküla Kõõtsa talu – Orissaare (V.Sepa abikaasa) – Lisa 3.

Maria Reintamm - Riik – (elas 1908-1997.a.) Jaani kihelkond Riidama-Raugu küla Reinu talu (Lisa 4)

- Elisaveta Reintamm-Ollermaa – Jaani kihelkond Riidama-Raugu küla Reinu talu (eelmise õde).
- Juuli Adam Roots – Jaani kihelkond Jõiste küla Kadariku talu – Tallinn (eelmiste õpetaja).
- Albert Takkis – Pärsama vald Nõmme küla – Tallinn.
- Ilmar Kuldsepp – (sünd. 1928) – Karja kihelkond Pärsama vald Nõmme küla Salu talu (õppis eelmise eeskujul).
- Jüri Lepp – Saare Kärla küla Rahu Tee kolhoos (J.Zeigeri kandleviisides avaldatud).
- V. Kreem – Kõljala (2 kandlelugu avaldatud I.Tõnuristi “Mängutükke kapellidele”, 1975.a.).
- Juhan Kuul – (elas 1893-1948) Põide kihelkond Uuemõisa vald.
- Linda Ennemuist – (sünd. 1931.a.) Põide kihelkond Põide küla Armuadra talu (eelmise tütar).
- Oskar Valter – Valjala vald (foto [Lisa 10] Valjala noorteühingu Laine segaorkestrist 1931.a.; Männa, H. 1995.a.).
- Mihkel Peel – (foto 21.aprill 1935.a. Uuemõisa jazz-orkester; Männa H. 1995.a.).
- Aleksander ja Aime Sooäär – Kaarma vald (Kommunismi Ehitaja nr. 36 24.03.1962.a.).
- ? Rand – Torgu külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 18, 10.02.1962.a.)
- ? Alliksoon – Leisi külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 17, 8.02.1962a.)
- Edgar Haak – Leisi külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 50, 1959.a.)
- F.Pihel ja H.Rattur – Kingissepa (Kommunismi Ehitaja nr. 145, 1959.a.)
- Helga Ilomets – Kuressaare
- Tiia Tasane – Kuressaare (Lisa 9)
- Julius Lehtsi – (elas 1929-2003) Kanepi kihelkond – Kuressaare (Lisa 9)
- Juhan Paaskivi (elas 1908-1977) Kaarma vald Tõrise küla
- Helga Nurmekann – (sünd. 1940.a.) – Kuressaare (eelmise tütar, õppis kandlemängu isalt)
- Kaarli Tõemets – Kihelkonna (Mgn I 1-6 1958 nr. 107 DAT 11.10.1958)
- Enno Leps (sünd. 1951.a.) Lümända – Pärsama (Lisa 6)

Elisaveta Reintamm-Ollermaa – Jaani kihelkond Riidama-Raugu küla Reinu talu (eelmise õde).

Juuli Adam Roots – Jaani kihelkond Jõiste küla Kadariku talu – Tallinn (eelmise õpetaja).

Albert Takkis – Pärsuma vald Nõmme küla – Tallinn.

Ilmar Kuldsepp – (sünd. 1928) – Karja kihelkond Pärsuma vald Nõmme küla Salu talu (õppis eelmise eeskujul).

Jüri Lepp – Saare Kärla küla Rahu Tee kolhoos (J.Zeigeri kandleviisides avaldatud).

V. Kreem – Kõljala (2 kandlelugu avaldatud I.Tõnuristi “Mängutükke kapellidele”, 1975.a.).

Juhan Kuul – (elas 1893-1948) Põide kihelkond Uuemõisa vald.

Linda Ennemuist – (sünd. 1931.a.) Põide kihelkond Põide küla Armuadra talu (eelmise tütar).

Oskar Valter – Valjala vald (foto [Lisa 10] Valjala noorteühingu Laine segaorkestrist 1931.a.; Männa, H. 1995.a.).

Mihkel Peel – (foto 21.aprill 1935.a. Uuemõisa jazz-orkester; Männa H. 1995.a.).

Aleksander ja Aime Sooäär – Kaarma vald (Kommunismi Ehitaja nr. 36 24.03.1962.a.).

? Rand – Torgu külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 18, 10.02.1962.a.)

? Alliksoon – Leisi külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 17, 8.02.1962.a.)

Edgar Haak – Leisi külanõukogu (Kommunismi Ehitaja nr. 50, 1959.a.)

F.Pihel ja H.Rattur – Kingissepa (Kommunismi Ehitaja nr. 145, 1959.a.)

Helga Ilomets – Kuressaare

Tiia Tasane – Kuressaare (Lisa 9)

Julius Lehtsi – (elas 1929-2003) Kanepi kihelkond – Kuressaare (Lisa 9)

Juhan Paaskivi (elas 1908-1977) Kaarma vald Tõrise küla

Helga Nurmekann – (sünd. 1940.a.) – Kuressaare (eelmise tütar, õppis kandlemängu isalt)

Kaarli Tõemets – Kihelkonna (Mgn I 1-6 1958 nr. 107 DAT 11.10.1958)

Enno Leps (sünd. 1951.a.) Lümanda – Pärsuma (Lisa 6)

2.2 Jaani, Pöide ja Karja kihelkonna kandlemängijaid ja pillimeistreid

2.2.1 Vassili Sepp (1916 – 2001)

Vassili Sepp ehk pillimehenimega kutsutud Sepa Vassa oli üks tuntumaid kandlemängijaid ja pillimeistreid 20.sajandi II poolel nii Saaremaal kui üle Eesti. Tema kandlepalasid ja laule mängiti Eesti Raadios . Saaremaal oli Vassa koos abikaasa Laaniga (Melania Sepp) üks nõutavamaid pulmapillimehi.

Vassili Sepp sündis 14.jaanuaril 1916.aastal Saaremaal , Pärsama vallas ,Tõre külas, Tätsi talus August ja Vassilissa Sepa kaheksalapselise perekonna esimese pojana. Kodus peeti muusikast lugu. Oma esimesed laulud õppis väike Vassa emalt, isalt päris poeg pillihuvi. Vassa mäletas, et isa käis sageli Koikla mõisa aias kannelt mängimas (Rüütelmaa 1993).

August Sepp laulis, mängis lõõtspilli ja kannelt ning meisterdas neid pille ka ise. Esimese pilli tegigi isa Vassale , kui viimane oli 8-aastane.Vassa esimene lugu oli “Savikoja venelane”. Isa tehtud pilliga mängis Vassa 5 aastat (Rüütelmaa 1993). Vassa oli hoolas õppima – peale tööd kodutalu põldudel , harjutas ta pillimängu. Nii tulid ka oskused. Ise ta ütles, et “pilli mängimine see elurõõm oligi”(Sünter 1997,lk9).

8-aastaselt läks Vassa Koikla algkooli, kus õppis neli talve .Sellele järgnes veel kaks aastat õpinguid Pärsama kihelkonnakoolis. Koolist sai Vassa ka pisut muusikalist haridust – külakoolis neljahääelseid luteri koraale lauldes ning kihelkonnakoolis noote õppides.

Kui Vassa oli 10-aastane, tegi ta isa õpetuste järgi endale ise esimese kandle. Esimene töö küll ebaõnnestus, sest puumaterjal ei olnud hästi kuivanud. 12-aastasena tuli Vassal olla juba esimest korda pulmas pillimeheks. Sama vanalt hakkas noormees kannelt mängima ka Tagaverel tegutsenud keelpilliorkestris, mida juhatas Vassa naabrimees Aleksei Põld ehk Kraavi Seiu. Viimane oli Vassilile isa kõrval tähtis eeskuju ja õpetaja. Tema juurde koju kogunes õhtuti 7-8 külanoot, et koos pilli mängida (Rüütelmaa 1993). Seiult sai Vassel ka oma repertuaari palju uusi lugusid.

Noorel Vassilil oli tahtmist isa eeskujul ka lõõtspilli mängida. Kuigi pillid olid väga kallid ja raha nii vähe, et “aastas sai vaid ühe sitsisärgi” (Naaber 1987,Elurõõm), hakkasid isa ja poeg raha koguma ja

lõpuks saadi ka lõõtspill. Lõõtspilli mäng kasvas Vassili Sepa pillimehe - kuulsust veelgi . “Juhtus, et ta ei saanud sel ajal pulma minna, kui vaja Siis lükati pulmad edasi, et aga Vassili saaks pulmas mängida”(Naaber1987,Elurõõm).

1936.aastal võeti Vassili Sepp sõjaväkke – Pärnu linna 6.üksikus jalaväepataljonis oli tal pillimehena eriline staatus.

Saksa okupatsiooni ajal, töötades piirivalveosakonnas abitollimehena, tutvus Vassili oma tulevase abikaasa Melaniaga, kes oli pärit Randkülalt, Kõõtsa talust. 1944 saadeti Vassili Saaremaa saksa piirivalve koosseisus Emajõe äärde, vene vägede vastu (Rüütelmaa 1993).

Sõjast tulles, leidis noor naisemees oma kodutalu ja koduküla tühjana – kogu küla oli küüditatud Siberisse. ”Ei nende ega teistegi kodul olnud enamat süüd kui metsavenna “varjamine””(Rauniste 1992 Elu pillipäevad.).Noorpaar elas siis küüditamise hirmus Melania kodus Kõõtsal, kuni otsustati 1950-ndate algul elama asuda Orissaarde. Vassili hakkas tööle ehitusbrigadirina, abikaasa sai tööd Orissaare haiglas. Peres oli kasvamas kolm last – Helve ja Heimar ning Melania poeg Anton. Ühisel nõul ja jõul rajati Orissaarde oma kodu. ”Laani ja lapsed vedasid hobusega vundamendikivid, tegid valmis segud, servasid ja hõõveldasid käsitsi kõik põrandalauad, mina ladusin müürid ja oligi kolme aastaga valmis,” on meeles Vassilil”(Rauniste 1992 Elu pillipäevad).

Ühiselt, kogu perega , mängiti ka pilli – Vassa oli õpetanud kannelt mängima oma abikaasa ning nüüd õpetati koos lastele kandlemängu. Varsti läks ühine mäng nii hästi, et võis koduseinte vahelt kaugemale esinema minna – nii sündis Seppade perekonnaorkester.

Esinemas käidi palju, muuseas ka Tallinnas ning nende edu kinnitab vabariiklikult isetegevusfestivalilt saadud I järgu diplom.

Lisaks oma laste õpetamisele, õpetas Vassili ka Orissaare Eriinternaatkoolis õppivaid lapsi kannelt mängima. Tema moodustatud kapellist käis aja jooksul (Vassa töötas sel ajal samas koolis katlakütjana) läbi mitukümmend õpilast (Sünter,1997,lk 8-14).

Vassili ja Melania Sepp osalesid aktiivselt ka Orissaare Kultuurimaja isetegevusringides – rahvapilliorkestrites (üks oli suur ; teine väiksem koosseis, mis kandis nime *Sepasellid*).

Nooruses tegi Vassa kandleid suhteliselt juhuslikult. Alates Orissarde elama asumisest, hakkas ta pille meisterdama regulaarselt. Pillide ehitamine ei olnud Vassa meelet raske töö, vaja oli leida vaid õige puu, helisev kuusepuu (jala peal kuivanud kuusk, millel vaik juba väljas).Vassa tegi kandleid

ka mustast lepast, isegi haavapuust. Kaas ja põhi nendest, raamistik tammest või saarest (Naaber, 1987 Elurõõm). Kogemused tulid tööga – pillide kõla ja väljanägeminegi paranes. ”Kui ma nüüd viimaseid kandleid teinud olen, need on niivõrd head, et üsna omal kena vaadata.”(Sünteri, 1997, lk 14).

Elu jooksul jõudis Vassili Sepp valmistada üle 500 kandle. Tema tehtud pille leidub mitmes kohas üle maailma (Kanadas, Rootsis ja mujal). Torontos on olnud Vassa valmistatud kannel näitusel.

.Peale viisikannelde on Vassa teinud ka akordkandleid ja basskandleid, viimane on Vassa enda välja mõeldud. Basskannelt on võimalik kasutada kontrabassi asendajana. Lisaks kanneldele, on Vassa valmistanud ka ühe löötpilli, ühe mandoliini ning ühe kitarr (Sünteri, 1997, lk 14).

Vassili Sepp on rahvapillimehena teeninud mitmekordset tunnustust – saanud laureaadiplomeid nii Tallinnast kui Moskvast.

Esinemas on ta käinud ka Eestist väljaspool – Tadžikimaal, Ukrainas, Ungaris, Saksamaal (Naaber, 1987 Elurõõm).

Vassili Sepp suri Orissaares, 2001. aasta 6. detsembril 86-ndal eluaastal.

Vassili Sepp on meedias kõige enam kajastatud Saaremaa rahvapillimängija. Fotosid ja pikemaid artikleid temast on ilmunud läbi aastakümnete nii kohalikes maakonnalehtedes (Punalipp 1958 nr 3, nr 42; Kommunismiehitaja nr 53/1962; nr. 54/1969; 60/1967; 2/1971; 21/1985; 127/1987; Saarte Hääl nr. 68/1990; nr. 6/1991; nr. 134/1992) kui ka vabariiklikes lehtedes (Noorte Hääl nr. 96/1958).

Vassili Sepa pillimängu on salvestanud Eesti Raadio, esinenud on ka ETV-s.

Tema mängutehnikat on käsitlenud oma diplomitöös Astrid Böning – VKK kandleeriala lõpetaja 2001. a.

Viljandi Kultuurikolledži üliõpilaste A. Sünteri, R. Sildoja ja M. Põldsepa ekspeditsiooni tulemusena (13.01.1994. a. Vassa kodus Orissaares Võidu tn. 12) valmis Vassast videofilm. 1997. a. korraldas Aleksander Sünter veel Vassa pillimängu ja mälestuste lindistamist, mille salvestused on Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fonoteegis.

2.2.2 Juhan Kuul (1893 - 1948)

20. sajandi 20-30-ndatel aastatel oli Uuemõisa vallas tuntud pillimees ja aktiivne seltsielu edendaja Juhan Kuul. Juhan oli pärit Uuemõisa vallast Koigi külast Allikivi popsikohalt. Isa, Vassili Kuul, oli hinnatud tisler, ema tegeles talutöödega. Peres oli seitse last. Kooliharidust sai Juhan 2-3 talve Audla külakoolis ja neli talve Tornimäe kihelkonnakoolis. Peale kihelkonnakooli lõpetamist hakkas poeg isa eeskujul puutööd tegema. Et Juhan oli väga musikaalne, muretses ta omale kandle ja õppis mängima. Kannel, mille ta endale ilmselt ostis, oli kahekordsete keeltega ja kolme saatekooriga. Mängima õppis Juhan ise (lähedased ei mäleta, et ta seda kellegi eeskujul oleks teinud). Ta oli väga andekas, hea kuulmise ja mäluga. Kui kuskilt mõne laulu kuulis, kohe järele mängis, sageli laulis ka kaasa. Kuna tema kodukohas peeti sageli kiigepidusid ja simmaneid (Koigi külas ja Kahutsis) ning elav seltsitegevus käis ka naabruses asuvas Tumala koolimajas, oli Juhan Kuul alati oodatud kui hea kandlemängija. Seal osales ta ka näitemängudes.

Juhan oli rahulik ja heasüdamlik inimene. Abielus oli kaks korda. Esimene abielu ei kestnud aastatki, sest naine suri kopsuhaigusesse. 1928.aastal abiellus Juhan Kahutsi küla Saadu talu peretütre Julia Aak'iga. Julia vend Johannes Aak oli tuntud puhkpilliorkestri juht (Uuemõisas, hiljem Viljandis).

Juhan Kuul ehitas oma perele uhke maja ajaloolise Põide kiriku lähedusse, kuhu 1930. aastal elama asusid. 1931. aastal sündis tütar Linda. Tütrel mälestuste järgi tegeles isa temaga palju: mängis, laulis lastelaule, magama uinutas kandlemänguga. Isa kõrvalt õppis pilli mängima ka tütar Linda, kuid mitte isa moodi katmistehnikas vaid sõrmitsedes. Siiski paelus tütar akordionimäng – 12-aastasele noorele neiu osteti Tallinnast 80 bassiga "Honer".

1937.aastal ostis Juhan raadio ning tänu sellele täienes tema kandlerepertuaar – kõik tolleaegsed lood-laulud, mis Juhan raadiost kuulis, mängis järele.

Aktiivse ühiskonnategelasena oli Juhan Kuul ka üks Tumala Tarbijate Ühistu asutajaliige. Peale oma maja valmimist töötas ta u. 7 aastat sama ühistu Põide kaupluses juhataja-müüjana. Siis asus õppima Kuressaare autokooli ning omandanud autojuhi kutse, ostis omale auto ning teenis sellega elatist kuni 1940.aastani. Selle aastaga lõppes Juhan kuuli kui pillimehe elu – kogu vara sealhulgas

oma kätega ehitatud elumaja natsionaliseeriti. Peale sõda olid ajad rasked - tagakiusamine kulakluses süüdistatuna ning ülejõu käivate “normide” täitmine võtsid heasüdamlikul loomeinimesel elutahte. Võttis endalt ise elu.

Lähedastele ja sõpradele jäi Juhan Kuulist mälestus kui andekast muusikust.

2.2.3 Maria Riik (1908 – 1997)

Maria Riik oli aktiivne kultuuritegelane Jaani kihelkonnas, Maasi vallas. Tema elu värvikam periood jääb 1930. – 50.-dadesse aastatesse.

Andmed Maria Riigi kohta on saadud 1994. aasta veebruaris Aleksander Sünteri poolt salvestatud helilintidelt, mis asuvad Tartu Kirjandusmuuseumi ERA heliarhiivis (FAM 208, FAM 212) ning Merike Saarepera poolt 1989. ja 1994. aastal lidistatud helikassetilt. Samuti on kasutatud uuritava tütretütre Krista Riigi mälestusi.

Maria Riik (Reintamm) sündis 24. novembril 1908. aastal Jaani kihelkonnas Maasi vallas. Tema vanemad, Joann ja Melania Reintamm, pidasid väikest talukohta Raugu külas Reinul. Maria mäletamise järgi käinud kaks kooliõpetajat uurimas Reintamme suguvõsa – Maria olnud siis 7-aastane. Juba sel ajal oli üle Eesti teada olnud 500 sellenimelist hinge. Nimi ise tulnud kunagise peremehe nime (Rein) ja maja taga kasvanud suure tamme järgi. “Reinul oli suur tamm maja taga, kus võis kuus meest kasukaga sees seista. Talvel olid adrad ja äkked sees, suvel oli sigade laudaks” (Saarepera, 1989 helikassett).

Peres oli veel lisaks Mariale õde Elisaveta (Liisi), poolvennad Aleksander ja Johannes ning kaks poolõde – Anna ja Juuli. Poolvennad ning hiljem ka Anna ja Juuli läksid elama Peterburgi, sest kodutalu jäi nii suurele perele kitsaks. Eluga linnas olid nad väga rahul, seni, kuni Venemaal algas revolutsioon – siis tulid kõik Saaremaale tagasi.

Maria isa oli hea lõõtsa mängija, küllap oli tütre musikaalsuski temalt päritud, sest Maria sõnade järgi tema ema ei laulnud. Mariale laule ja hiljem ka kandlemängu õpetas tema ema onutütar Kadariku Juuli (Juuli Adam), kes elas naabruses Jõiste külas. “Olin Kadarikul karjaline kui ma olin 11 aastat vana” (FAM 208). Kandle sai Maria oma vennalt. Peterburis teenitud raha eest ostis üks vendadest endale suure lõõtsapilli, teine kandle. Kannel oli kerge, topeltkeelte ja viie saateduuriga.

Kõlaava ümber olid saksakeelsed kirjad ja läikivad kaunistused (Lisa 5). Kandlemängu õppis ka Maria õde Liisi. Nende õpetaja, Juuli Aadam, läks hiljem Tallinna, kus abiellus ning elas kõrge vanuseni (102 a). Maria suhtles vaatamata suurele vahemaale temaga tihedalt – käis Juulil Tallinnas külas ja vastupidi. Juuli käis Marial Saaremaal viimast korda külas, kui oli juba 100-aastane.

Kooliteed alustas Maria Jõistes ning jätkas Kavandis. Kooliõpetaja Olga Kalm pani Maria sõnul lastele kõik pähe – õpetas matemaatikat, lugemist – kirjutamist, käsitööd, aga eriti palju laule ja ringmänge. Õpetaja Kalm lavastas ka näitemänge ning 10- aastane Marigi sai endale rolli näidendis. Näitlemise pisik jäi Mariale eluks ajaks külge, nagu laulmine ja kandlemängki. Proovis ta ka teisi instrumente: “Natuke sai noorest mängitud kitarre ja mandoliinet”(FAM 212). Pillimängu kõrval oli nooruses siiski väga oluline osa lauludel – lauldi sõbrannadega metsas ja kiige all. Palju laule olid mitmehäälsed: “Ma laulsin kogu aeg teist häält”(FAM 212). Ükskord, kui Maria oli umbes 20-aastane, tehti lauludest kokkuvõtet - saadi 603 lauluviisi.

Edasine elukäik läks Marial suviti taludes ja talviti linnas teenides (majateenijana). Saadud palgaraha eest ostis ta endale jalaga “Singer”- õmblusmasina. Käsitöö oli Mariale kogu elu üheks kirglikumaks harrastuseks. Eriti kaunid tulid Marial ristpistes tikitud looduspildid. Tikkimisel ei kasutanud ta valmis mustrilehti, vaid mõtles pildimustrid ise välja. Huvi selle hobi vastu aitasid varases nooruses tekitada nii õpetaja Kalm kui ka Kadariku Juuli.

Maria abiellus Johannes Riigiga – nende laulatus toimus Karja kirikus õpetaja Timotheus Linna õnnistusel.

Perre sündis kaks last – poeg Peeter ja tütar Marta. Poeg on surnud. Martal on poeg Vahur ning tütar Krista, kes samuti on aktiivse eluhoiakuga inimene. Neljandat põlve esindab tütretütre tütar Karmen.

Üks värvikamaid perioode Maria Riigi elus oli aeg, mil ta töötas Kavandi rahvamaja juhatajana. 1950. Aastal moodustati endiste maakondade asemel rajoonid. Saaremaale sai neid kaks- Orissaare ja Kuressaare (alates 1952. aastast Kingissepa) (Martinson 2002, lk 359). 1959. aasta 1. veebruaril liideti Orissaare rajoon Kingissepa rajooniga. Ilmselt sama kaua kestis ka Maria töö rahvamaja juhatajana. Kuigi Kavandi rahvamaja töötas hästi, pidi Maria juhikohast loobuma poliitilise surve tõttu. Tütretütre sõnul sai Maria kõigiga hästi läbi- ta oskas suhelda nii vanade kui noortega; kunstnike, lauljate (suvitajad) kui ka lihtsate külainimestega. Marial oli hea huumorimeel, vahel olid tema naljad liigagi “krõbedad”. Sageli tegi ta nalja iseenda üle. “Ükskord suvel jäi ta väga haigeks.

Ta ütles, et nüüd suren küll ära, aga lisan siis kohe: “Ma ei saa ju praegu surra, on ju kiire heinaaeg. Teil pole ju aega mind maha matta. Lähen veel selle sooja ajaga haisema.” Neli nädalat oli voodis ja saigi terveks ning elu läks edasi” (K. Riik 2003). Mariale olevat väga meeldinud ka tantsimine. Kõik oma pereliikmedki õpetas ta tantsima. Veel vanas eas, kui tal jalad juba haiged olid, öelnud ta väimehele: “Noh, teeme ühe tantsu ehk jalad saavad terveks.” Kui siis tantsuks läks, polevat küll paistnud, et vanaema jalad oleks haiged olnud. Kuigi kandlemäng oli Mariale üks paljudest hobidest, pidas ta seda oskust oluliseks ning oli selle üle väga uhke. Ka püüdis ta kandlemängu õpetada Kristale, kui see veel väike oli. Ent tüdrukul puudus pillimängu vastu huvi. Kannelt mängis Maria katmistehnikagaga. Pilli häälestas nooremana ise, hiljem lasi seda teha teistel. “Ma pane ka, aga mul läheb nii palju aega,” sõnas ta (FAM 208). Tütretütre Krista sõnade järgi mängis Maria kannelt ja laulis vanu laule kõigil perekondlikel sündmustel.

Maria Riik suri 89. eluaastal. Ta oli üks värvikamaid tegelasi Jaani kihelkonnas Maasi vallas.

2.2.4 Enno Leps (sünd. 1951)

Saaremaa üks noorema põlve kandlemängija Enno Leps sündis 3.juulil 1951.a. Lümända Viidu külas Lepiku talus. Enno isa Ivan Leps oli sõjaväelane, rahvuselt venelane. Enno ema Marie-Helene Leps, sünnilt saarlane, oli riigiteenistuja, töökoht samas sõjaväeosas, kus abikaasa.

Enno alustas kooliteed Lümändas, kus õppis 2 aastat. Seejärel kolis pere Karja ning Enno jätkas õpinguid Karja Algkoolis (Leisi külanõukogu). Põhikooli lõpetas noormees Leisis ja asus seejärel tööle Karja sovhoosis. 1970-1972.a. teenis Enno Nõukogude Armees. Sõjaväest naasis Enno Karja ja asus taas sovhoosi tööle traktoristina. 1974.a. vahetas noormees töökohta – traktoristi ametit jätkas ta naabruses asuvas Saare Töölise kolhoosis. Töö kõrvalt lõpetas Enno Leisi Keskkooli ning astus seejärel Eesti Põllumajanduse Akadeemiasse, kus õppis 2 aastat kaugõppes. Hakkaja noormees edutati kolhoosi töökoja juhatajaks ning hiljem ehitustööde juhatajaks.

Pärsamale elama asumise järel kutsuti Enno rahvamaja külakapelli kannelt mängima. Siit algas järjepidev tegelemine kandlemuusikaga. Kandlemäng viis Enno kokku ka tema tulevase abikaasaga. 1975.a. sügisel kutsuti Pärsama külakapell esinema Orissaare kultuurimajja. Seal tutvuski Enno noore kondiitri Tiiu Tarvisega. Abielluti aasta pärast, 1961.a. sügisel. 1977.a. asuti elama Pärsamale,

perre sündis poeg Jaak. Et pere veelgi suurenes tütarde Anu ja Liisi näol, vajati suuremat eluaset. Nii ehitatigi Pärnamale oma kodu – sisse kolis pere oma majja 1985.a.

Hiljem on Enno Leps pidanud mitmeid ameteid alates kolhoosi parteisekretärist kuni puidutislerini. Praegune töökoht ongi väikeettevõttes AS Enso Mööbel.

Muusikahuvi on Ennot saatnud kogu elu. Huvi kandlemängu vastu oli tärpanud juba väikese poisina Lümända päevil. Kuna koolitee Viidu küla ja Lümända vahel oli 7-8 kilomeetrit, astus Enno koolist koju tulles tihti läbi oma sõbra Pajuvälja (taluni nimi) Ennu juurest. Ennu isal oli kannel, mida ta vahetevahel ka poistele mängis. Sekka lubas ta ka Ennol kandlemängu proovida. Poisid omapäi kannelt puutada ei tohtinud, sest pilli peeti pühaks asjaks. Algkooli päevil pakkunud Ennole igasugused pillid huvi. Õpetaja Salme Part rääkinud hiljem, kuidas Enno igal võimalusel istunud klaveri taha ja sealt lugusid proovinud leida. Keskkoolipoisina mängis Enno ka Karjas kitarriansambliis. Huvi lapsepõlves tekkinud kandlemuusika vastu see ei varjutanud. Enne sõjaväkke minekut ostis noormees endale Kingissepa Kaubamajast kandle. See oli Tallinna Klaverivabrikus valmistatud rahvakannel. Esimeseks looks, mis Enno selgeks sai, oli “Juba linnukesed..”(eesti rahvaviis “Kevadel”). Algul mängis Enno sõrmitsedes, hiljem võttis abiks lipitsa – nii oli pillil tugevam kõla.

Pärnamal sai Ennost peagi kapelli juht. See tõi ka lisakohustusi: enne proove ja esinemisi pidi Enno kõik pillid häälede panema. Kapelli juhtimiseks vajalikke teadmisi sai ta Vabariiklikus Orkestrijutide Rahvapilliorkestris mängides (1978 – 1982). Selle kollektiiviga käidi esinemas ka väljaspool Eestit (Venemaal, Gruusias jm.).

Kapellis pidi häälestama teised pillid lõõtsaga ühte helistikku – see osutus Enno kandlele saatuslikuks, sest kandle “emapuu” purunes pideva ülepingutuse tõttu. Nüüd mängis Enno Sepa Vassa kandlel. 1984. aastal ostis Enno oma Tallinna Klaverivabrikust uue kandle. See on poolkromaatileine viie saateduuriga 1x keeltega pill. Enno ei ole selle pilliga veel ära harjunud ja peab tavalist rahvakannelt paremaks (mugavamaks).

Ennole meeldib kandlel mängida iseendale nn meeleolumuusikat. Üks lemmiklugudest on valss, mida ta kuulis Els Roode kandleansambliilt (nime ei mäleta). Kapellis mängis Enno Leps ligemale 12 aastat. Esinemas käidi palju, omajagu kõik nädalavahetused. See tekitas kodus probleeme. Hiljem mängis Enno veel koos Veljo Riissaarega (akordion) ning ka Vambola Mõtlepiga

(duurkannel, akordion). Esinemas käidi põhiliselt kolhoosipidudel ja juubelitel. On mängitud isegi Aadu Hindi ja Albert Uustulndi juubelitel.

Pärsama rahvamaja kapelliga on lindistatud raadiosaade (1975.a.). Enno kandlemängu on lindistanud õpetaja Sirje Roomet (Aedma) – see lint on salvestaja valduses.

Peale muusikahuvi meeldib Ennole lahendada ristsõnu. Puutöömehena tegi ta mõned aastad tagasi suveniirtuulikuid. Kandlemängu juures peab Enno tüütuks häälestamist, sest see võtab palju aega (eriti kahe- ja kolmekordsete keeltega pillidel).

Enno on laulnud ka Pärsama rahvamaja meesansambelis. Viimasel ajal Enno musitseerib vaid perekondlikel tähtpäevadel, tuttavate ja oma lõbuks.

Ennol on lähemal ajal kavas restaureerida üks vana rahvakannel, mis tema kätte parandamiseks toodi. Ta peab seda huvitavaks tööks, sest varem pole ta kannelde remondi ega meisterdamisega tegelnud.

2.2.5 Mihkel Sulg (1900- 1958)

Mihkel Sulg sündis 19. oktoobril 1900. aastal Paavli talus Olga külas Leisi vallas. Ema Jelisaveta (Liisu) Sulg oli 1,9 ha popsikoha pidaja. Isa, Jaan Sulg, käis, nagu tol ajal kombeks, suviti mandril kraavihalliks või Riias ehitustööliseks. Ta suri 1910. aastal võrdlemisi noorelt Liisu kasvatada jäid kolm väikest last: tütreid Veera ja Maria ning poeg Mihkel. Esimene poeg Aleksander (Sander) oli siis juba 20. aastane. Ka tema käis algul Lätis karjaseks, hiljem ehitustööl. Talvel oli Saaremaal, kus sai tööd küla koolmeistrina. Leisis oli kihelkonnakool, mille paremad õpilased said koolmeistriteks. Vanema venna vaimne mõju Mihklile oli väga suur. Venna eeskujul õppis ta ka kannelt mängima.

Kuigi Mihkli koolitee piirdus vaid nelja klassiga kihelkonnakoolis ja raamatupidamiskursustega Tallinnas, sai temast hiljem tänu pidevale ensetäiendamisele ja harimisele raamatupidaja ning raamatupidamise kursuste õpetaja. 1920. aastatel töötas ta Leisis vallakirjutajana, kelle õlul oli kogu valla asjaajamine. 30-ndail aastail oli ta Leisi Ühiskaupluse raamatupidaja. Pärast Teist maailmasõda töötas Mihkel Sulg Leisi Tööstuskombinaadi pearaamatupidajana. Kolhooside

tekkimisega sai temast raamatupidajate kursuse läbiviija ja õpetaja Kuressaares. Hiljem töötas Orissaare rajoonis Põllumajandusvalitsuses instruktor-raamatupidajana.

Mihkel Sulg abiellus 1930. aastal Veera (Glafiira) Krummiga (1910-1979). Neil sündis kuus last: Eller, Ormi, Tuuli, Tõnu, Jaanus, Johannes. Viimased olid kaksikud ja elasid vaid paar tundi. Poja sõnul isal lastega tegelemiseks eriti aega ei jäänud, kuid suunas ja innustas neid oskuslikult: tegi kandlenoote, et lapsed õpiksid pilli mängima, õmbles poistele nahasiiludest palli võrkpalli mängimiseks, tellis ajakirja "Kehakultuur", ostis raamatuid.

Inimesena oli Mihkel tagasihoidlik ja pigem tõsine. Poja sõnul ei olnud ta jutu ega naljamees, kuigi omad vigurid tal olid. Teiste inimeste suhtes oli ta abivalmis. Tema juures käidi, kui oli vaja dokumente või palvekirju koostada. Ühiskondlikult oli Mihkel väga aktiivne ning seotud paljude ettevõtmistega: Leisi vallavolikogu liige ning hiljem abivallavanem, ühiskaupluse juhatuse esimees ja raamatupidaja ning asutajaliige, tuletõrjekompanii pealik (kompaniis oli 1938. aastal 178 liiget), Leisi raamatukogu asutajaliige (J. Kesanurm 1938, lk 34). Kuulus Leisi Karskusseltsi ja Kaitseliidu malevkonda.

Kandle oli Sander ostnud oma esimese palga eest, mille teenis Kuramaal karjasena. Sellel pillil õppis mängima ka väike Mihkel. Arvatavasti pärines Aleksandri kandlehuvi naabripere Paju Priidult, kes oli Triigi mõisas aedniku õpilane, hiljem aednik, ning kellel olnud ka ilus lauluhääle. "Priidu tegi aeg- ajalt õlut ja külamehed käisid seda joomas. Mehed jõid, Priidu aga mänginud neile kogu selle aja kannelt. Lemmik looks "Savikoja venelane". Ise laulnud ka. Olnud muhe mees ja väga töökas aednik" (O.Sulg 2003). Mihkel Sule poja Ormi arvates võisid Priidu eluaastad olla 1870- 1930. Kannel, millel Mihkel Sulg hiljem mängis, oli valmistatud Leisi vallas tuntud puutöömeistri, pillimeha ja rahvaloomingu koguja Mihkel Männiku poolt. See kannel on veel alles, aga ei püsi hääles. Oma mälestustes isa kandlemängust kirjutab Ormi Sulg nii: " Minu isa Mihkel Sulg mängis mu lapsõlves õhtuti ja vahel pühapäeval. Kasutas nn katmistehnikat. Vasaku käe näpud tõusid ja langesid, paremaga tõmbas tiku või liistakuga mööda keeli. Sekka tõmbas ka üle basside (kandle pikemas osas olevad kolm kuni viis jämedamat keelt). Sageli ka laulis viisile kaasa. Omas ilusa hääle ja oli nooruses seltsimaja laulumängudes osalenud. Meie kandlel purunesid vahel

keeled. Neid sai mingist kaablist saadud teraskiududest asendatud. Kõla polnud alati aga endine. Timmida ehk häälestada tuli teda sageli- keeltepulgad (metallist) andsid ilmselt raamistikus järele. Isa õnnestus häälestamine, minul alul üldse mitte. Häälestamisel olid isal teatud akordid ja kolmkõlad, mida ta vasakukäe näppude tõstmise ja ümberpaigutamisega tegi. Seejuures pooled näpud jäid endisse asendisse. Kui need akordid ilusasti kõlasid, oli kannel timmis (hääles). Kõla oli ilus. Kandle võti oli tehtud hobuserauast” (O. Sulg 2003). Veel mäletab poeg, et ta isa repertuaar koosnes tolaeagsetest populaarsetest lauludest nagu “Läänemere lained”, “Seal Saare rannikul”, “Ma vaatsin paadist kiikriga” jt. Oli ka vanu lugusid nagu “Savikoja venelane”, “Lutika- Viiu”, “Kord mõtetes istus”. “ Oli üks väike laulik, kus ka noodid. Sealt tegi isa noodid ka kandle jaoks. Olid “Hiir hüppas”, “Jaan läheb jaanitulele”, “Lendas vene nagu kuul”. Nootide järgi mängisid kõik lapsed” (O. Sulg 2003). Poja sõnul isa vanemas eas enam kannelt ei mänginud. Pillimänguaastad langesid esimesse iseseisvusaega.

Peale pikaajalist haigust (paar aastat invaliidsusgrupil) suri Mihkel Sulg 1958. aastal leukeemiasse.

Ormi Sule sõnul oli lastest andekaim poeg Tõnu. Kahjuks oli ta lapsena kahjustanud oma käsi ja ei saanud heal tasemel pilli mängida. Ormi Sulg meisterdas enesele kaks rahvakannelt (Sepa Vassa juhiste järgi) ning õppis ka isa eeskujul kannelt mängima.

2.2.6 Mihkel Männik (1874- 1962)

Mihkel (Mihhail) Männik sündis 1874.a. Karja kihelkonnas Oitme külas Männiku talus. Isa, Kirill Männik oli laevaomanik ja meremees, Triigi mõisa palgal. Oskas teha kandleid ja seda mängida, õpetas mängima ka lapsed. Ema oli varakult surnud.

Mihkel Männik õppis isa järgi tiseriks, käis suviti Riias ehitustööl, seal tutvus ka tulevase abikaasa Helena Koppeliga (pärit Häädemeestelt). Neil sündis üheksa last, kellest elama jäi neli: Voldemar, Faina, Mika ja Anni (viimase ütluste põhjal on mälestused kirja pannud pojapoeg Märt Männik).

Mihkel käis ehitustöödel veel Haapsalus ja lähiümbruskonnas. Laevaga vedas ehitusmaterjali Triigi ja Haapsalu vahet. Mõnda aega töötas ta Leisi vallamajas, oli aktiivne osa võtma seltsielu tegevusest

(haridusselts). 1905.a. võttis osa Karja mõisa ülestõusust. Ajaviiteks kirjutas ka luuletusi. Oskas mitut keelt: vene, saksa, läti, esperanto. Oli väljapaistev vanavara koguja. Kogus materjale metsandusest ja kalandusest, mida saatis Oskar Looritsale. Teda käis intervjuerimas Herbert Tampere, viimase raamatus “Eesti rahvapillid ja rahvatantsu” 1975.a. on avaldatud ka foto Mihkel Männikust (umbes 1950.a. foto).

Mihkli pill oli 3-duuriga ja 1-kordsete keeltega. Pilli mängis bassid enda poole, kuigi levinud olid teistpidi variant.

Mihkel tegi neli-viis kannelt. Need jagas ta ümberkaudsetele peredele. Käis ka pille parandamas – kandleid, viiuleid ja harmooniume. Kannelt mängiti pere ringis, pühade ja perekondlike tähtpäevade puhul, aga ka muul ajal. Vahel musitseeris perekond koos, sest kõik mängisid mingit pilli. Mihkel oskas veel kitarr ja harmooniumi mängida, ka selle ehitas ise. Kooliajal asus see Triigi koolimajas, muul ajal kodus. Näiteks jõulude ajal mängis Mihkel noodist koraale, mis olevat talle väga meeldinud. Lugusid õppis nii noodist kui kuulumise järgi. Kandlemängu repertuaar koosnes peamiselt tantsulugudest, ka meeleolumuusikast. Armastatud oli näiteks Kaera Jaan.

Mihkel oli hea suhtleja, aktiivse eluhoiakuga inimene. Mihkel suri Leisi 1962.a.

2.2.7 Ilmar Kuldsepp (s. 1928)

Ilmar Kuldsepp sündis 26. augustil 1928. aastal, Karja kihelkonnas Pärsama vallas. Tema vanemad pidasid Salu talu Nõmme külas. Isa, Aleksander Tisler, oskas mängida viiulit. Sealt ka poeg Ilmari muusikahuvi. Soov kandlemäng selgeks õppida tuli siiski temast aasta vanema naabripoisi Albert Takkise mõjul, kellel oli kannel. Sellel kandlel olid ühekordsed keeled ja bassikeeled, saatekoore polnud. Mängides asusid bassikeeled mängijast kaugemal, viisi sõrmitseti. Sellel pillil õppis ka Ilmar mängima.

Oma esimese pilli tegi Ilmar endale ise, olles u. 50-aastane. Kannel tuli suhteliselt väikene. Hiljem ostis ta Tallinna Klaverivabrikus valmistatud kandle. Kümme aastat hiljem valmistas Ilmar omale veel teise pilli.

Koolihariduse sai Ilmar Pamma algkoolist, kus ta õppis 1936-1941. Peale sõda, 20-aastase noormehena, asus ta tööle Pamma rahvamaja juhatajana (1949-1957). Selles ametis olles tuli

tegeleda kõigegea: laulmise-, tantsimise-, võimlemise, näitemängu- ja pillimänguga. Peale kandle mängis Ilmar ka karmoškati ja akordionit. 1959. aastal abiellus Ilmar Erna Sireliga. Nende kolmest lapsest on pillimängu, akordionimängu, õppinud ainult vanem tütar. See-eest lapselapsed on õppinud kannelt mängima.

Kandlel mängis Ilmar tol ajal tuntud laululugusid nagu "Läänemere lained" ja muid populaarseid meloodiaid, ise enamasti kaasa ei laulnud. Külapidudel mängis harva, rohkem musitseeris kodus, ka koos miniaga, kes mängis akordionit. Kandlesolistina esines Ilmar isetegevuse ülevaatustel, mängis ka Karja kapellis. Iseloomult oli ta rõõmsameelne, seltskondlik ja aktiivse eluhoiakuga.

Hiljem töötas Ilmar Kuldsepp ehitusealal kuni pensionile jäämiseni. Ta oli väga hinnatud puutöömees. Kahjuks vigastas ta puutööd tehes oma kätt ega saa endisel tasemel pilli mängida. Siiski võtab ta veel praegugi, eaka inimesena (74-a), oma kandle välja ning tuletab meelde noorusaegu. On kahetsusväärne, et Ilmar Kuldsepa kandlemängu pole salvestatud.

2.2.8 Vambola Rihvk (sünd. 9.sept. 1930)

Vambola Rihvk, elukohaga Orissaares Aia tn. 3, on Saaremaal teadaolevalt üks viljakamaid kandlemeistreid Vassili Sepa järel. Kandleid ehitama hakkaski Vambola Sepa Vassa eeskujul ja innustusel.

Järgnev elulugu on kirjutatud Vambola Rihvki käsikirjaliste mälestuste põhjal (Rihvk, 2003, Minu mälestusi kandlest).

Vambola Rihvk sündis 9.septembril 1930.a. Hellamaa kihelkonnas Muhu vallas Ridasi külas Tooma talus. Nii tema ema, Julia Rihvk (Väärtnõu) kui ka isa, Ivan Rihvk olid põlised muhulased. Ivan oli ehitusmees, tegi rookatusid ja ka pottsepatööd. Julia tegeles talutöödega ning hoolitses laste eest. Vambola sõnul tegeles ema esmajoones lastega, muuhulgas laulis neile palju. Ema õlul oli ka kogu talumajapidamine.

Vambolal oli kaks vanemat venda, August ja Endel ning õde Leida. Kõik nad armastasid muusikat – August muretses endale lõõtspilli, mida ta 9-10-aastase Vambu eest hoolega varjas, peites pilli aita viljakirstu. Väikevenna pillihuvi oli aga suur ning ta leidis ihaldatud instrumendi üles. Sel ajal, kui

August oli tööl, õppis Vambu lõõtsal mitu lugu mängima. Esimene neist oli “Ma olin Tartus Toomemäel”. Vend Endlile meeldis kitarri mängida, kitarril saatis oma laulu ka õde Leida.

Vambola alustas õppimist Piiri algkoolis (1938) ning lõpetas samas (Piiri Mittetäielik Keskkool – kool nimetati ümber) 7 klassi 1946.aastal. Esimene töökoht oli Orissaare Teedevalitsuses – tol ajal 16-aastaselt noormehel oli tööks oli Väikse Väina tammi nõlvade kindlustamine.

1950-1951.a. käis Vambola ALMAVÜ autojuhtide kursustel ning saanud juhiloa, asus tööle Orissaare Rajooni Täitevkomitee autojuhina. 1959.a. Orissaare rajoon ühendati Kingissepa rajooniga ning endisesse administratiivhoonesse rajati internaatkool. Vambola töötas ka koolis edasi autojuhina, hiljem katlakütjana (29 a.) kuni pensionile jäämiseni.

Oma tulevase abikaasa Astridiga tutvus Vambola 1951.a. Muhus. Abielluti Orissaares 1959.a. Vambolal ja Astridil on 4 täiskasvanud last: Reet, Toomas, Tõnis ja Piret.

Oma elu kõige tähtsamaks teoks peab Vambola naisevõttu ja perekonna loomist – “see andis elule hoopis uue suuna. Naine on nagu helisev kannel, aga vähe on neid mehi, kes oskavad seda õieti helisema panna” (Rihvk, 2003).

Kandlel, kui kaunikõlalisel rahvapillil, on Vambola Rihvki elus olnud eriline koht. Tema esimesed mälestused kokkupuutest kandlega on varasest lapsepõlvest (3-4 a.). Isa oli toonud lastele kandle (Muhus oli seda instrumenti simbliks kutsutud). “Kui sõrmedega üle keelte tõmbasid, tuli sealt imeline helin, mis heliseb veel tänaseni hinges” (Rihvk, 2003). Kodus kannelt keegi ei mänginud ja ei õpetanud. Poisid kasutasid helide kättesaamiseks puupulki ning lõpuks oligi pill katki. Juba koolieas, lugedes O.Lutsu “Kevadest” Imeliku kandlemängust, meenus Vambolale taas “see imeline helin, mis tuleb kannelt mängides. Kandlel oli omapärane võlu või maagia, mis poeb justkui su hinge ja sellel on ka väga rahustav mõju” (Rihvk, 2003).

Orissaare Internaatkoolis töötas samal ajal ka katlakütjana Vassili Sepp. Vambola hindas tuntud rahvapillimeest väga kõrgelt: “Vassa oli ju legendaarne pillimees. Ta mängis kõiki pille ja muidugi ka kannelt. Seal (OIK katlamajas) alustas Vassa ka oma kannelde tegemise suurt karjääri ja sealt sain minagi selle “pisiku” külge. Tema oli ju suurmeister ja mina pisike õpipois tema kõrval” (Rihvk, 2003).

Nagu järgnevast mälestustereast selgub, hakkas Vambola Rihvk just Vassili Sepa eeskujul kandleid valmistama: “Ütlesin Vassale, et teen ka endale kandle, aga vana pidas seda muidujutuks ja igapäev küsis, millal kannel valmis saab ja millal. Nii hakkasin minagi Vassa järgi katsetama” (Rihvk, 2003).

Esimese kandle tegu võtnud Vambola sõnul kaua aega – peaaegu kaks nädalat. Oma esimese kandle kinkis Vambola ära, mida siiani kahetseb.

Oma mälestustes annab Vambola Rihvk üksikasjaliku ülevaate kandle materjali varumisest ja ettevalmistamisest, tööriistadest, mida ta kasutas ning kandle valmistamisest. Käesoleva ajani on Vambola Rihvk teinud 24 kannelt, sealhulgas nii viisi- kui saatekanded. Pooleli on 2 kannelt ja taastamisel-parandamisel üks Tallinna Klaverivabrikus valmistatud rahvakannel.

Vambola Rihvk on suure osa omavalmistatud kanneldest ära kinkinud (näit. Orissaare lasteaiale, headele sõpradele, kuhu veel. Müünud on ta oma pille asutustele, turistidele jt. kandlehuvilistele.

Vambola kandleid – nii valmis kui ka pooleliolevad olid 2003.a. aprillis näitusel Orissaare kultuurimajas, kui toimus Orissaare kandlemuusika päev (27.04.2003.a.).

Esimesed lood, mida Vambola kandlel õppis, olid lastelaulud, neid ta mängiski oma lastele. Vambola ei pea ennast kandlemängijaks. “Ma ise mängin väga kehvasti ja oma mänguga ma pelgan publiku hulka tulla. Pean end ikka rohkem kannelde tegijaks ja remontijaks kui mängijaks” (Rihvk, 2003).

Vambola Rihvk on väga abivalmis ja heasüdamlik inimene (töö autori isiklik hinnang), kes austab eesti rahvakultuuri ning soovitab : “Ikka kannelt mängima õppida, see muudab tuju heaks ja teeb inimese paremaks” (Rihvk, 2003).

KOKKUVÕTE

Minu uurimustulemuste põhjal võib öelda, et 20.sajandil on Saaremaal kandlemäng olnud küllaltki levinud. Käsitletud piirkonnas oli kõige rohkem kandlemängijaid Karja kihelkonnas. Kandlemängu kõrgperiood langeb küll aastasesse 1920-1940, aga hajutatumalt on Saaremaal kannelt mängitud tänapäevani.

Pillimängu oli õpitud enamasti isalt ning kannel ise valmistatud (K. Männik – M.Männik; M.Sulg – O.Sulg; A.Sepp – V.Sepp). Uuritud piirkonnas on kannelt mängitud nii noppimistehnikas (I.Kuldsepp, M.Männik, E.Leps) kui ka katmistehnikas (V.Sepp, J.Kuul, M.Sulg, M.Riik).

Andmete kogumise käigus sain teavet ka Saaremaa teiste piirkondade kandlemängijate kohta, millest selgub, et üksikuid kandlemängijaid on küll aeg-ajalt kajastatud (mõned lindistused, mõni foto), kuid puudub süsteemne andmebaas.

Leian, et oma alustatud tööd pean jätkama, sest meie tublid kandlemängijad väärivad jäädvustamist järeltulevatele põlvedele.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Eesti saarte sotsiaalolustik ja tegelased. 1938 Toim. Kesanurm J. Autorite Kirjastus Tartus
2. Kalda, E. 2001, Eesti kandlemängijad ja kandlepalad. Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi fonoteegis. Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž [Diplomitöö]
3. Korb, A. 2002, Kogumistööst – Rmt: Saaremaa I, Eesti Entsüklopeediakirjastus.
4. Männa, H. 1995, Saaremaa laulupeo esimene sajand 1894 – 1994, Kuressaare: Oma Saar.
5. Pulst, A. 1961, Mälestusi muusika alalt. Tallinn: Eesti Teatri- ja Muusikamuuseum, Fond nr.M 234:1
6. Rannap, H. 1972, Muusika eesti perekonnas. Tallinn: Eesti Raamat.
7. Riik, M. 1989, Mälestusi. Raugu küla Reinu talu. [Helikassett] M. Saarepera valduses.
8. Riik, M. 1994, FAM 208 Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiivi heliarhiiv, FAM 212 [helikassett] – Eesti Kirjandusmuuseumi Rahvaluule Arhiivi heliarhiiv.
9. Rihvk, V. 2003, Minu mälestusi kandlest. Orissaare. Käsikiri Õ.Pärteli valduses, Rullingo, A 2001, Muhumaa. Eesti Entsüklopeediakirjastus.
10. Rüütel, I. 2001, Uuem rahvalaul – Rmt: Saaremaa I Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk 528.
11. Rüütelmaa, V. 1993, Saaremaa rahvamuusik – pillimeister Vassili Sepp. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool [Kursusetöö].
12. Sulg, O. 2003, Kandlemängust lapsepõlves. Orissaare. Käsikiri Õ.Pärteli valduses.
13. Sünter, A. 1997, Uuem rahvalaul ja pillilood 60-aastaste ja vanemate inimeste repertuaaris 1990-ndatel Jaani kihelkonnas Saaremaal. Viljandi: Viljandi Kultuurikolledž [Kursusetöö].
14. Tampere, H. 1975, Eesti rahvapillid ja rahvatantsud. Tallinn: Eesti Raamat.
15. Tõnurist, I. 1969, Vadjalaste ja isurite kandlest – Etnograafiamuuseumi Aastaraamat XXIV Tallinn, lk. 335, 341-343.
16. Tõnurist, I. 1996, Pillid ja pillimäng Eesti külaelus. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Pillimehed ja -naised(!) varrupeol Leisis Saaremaal, 1924. a. TMM-i fotokogu, nr. 56591-R.

Lisa 2

Muusikaelu

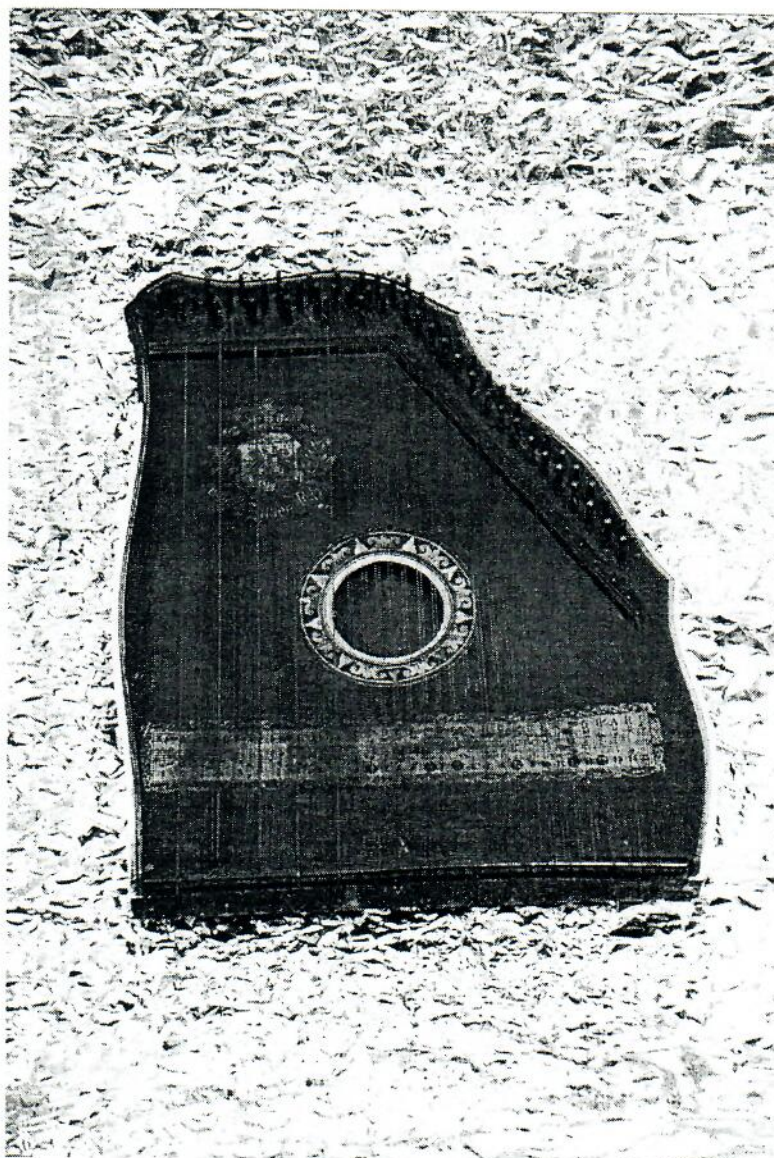
Kaarma kooli keelpilli ansambel 1931.a.

Vassili Sepp

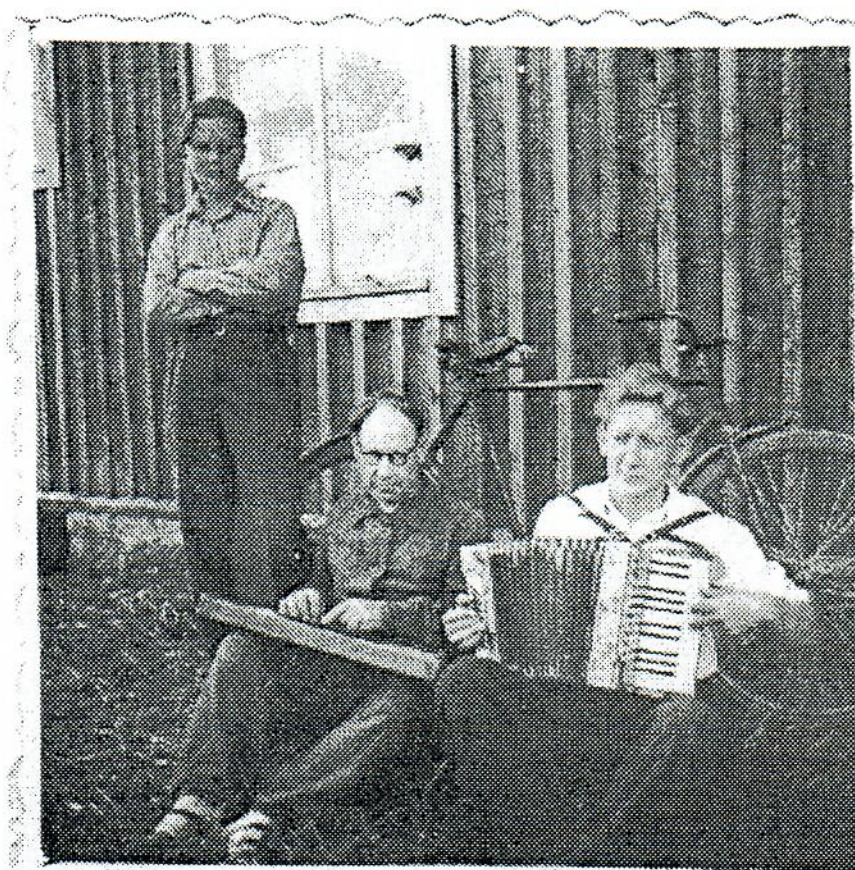
Maria Riik (istub, koos 4 põlvkonda)

Maria Riik'i kannel

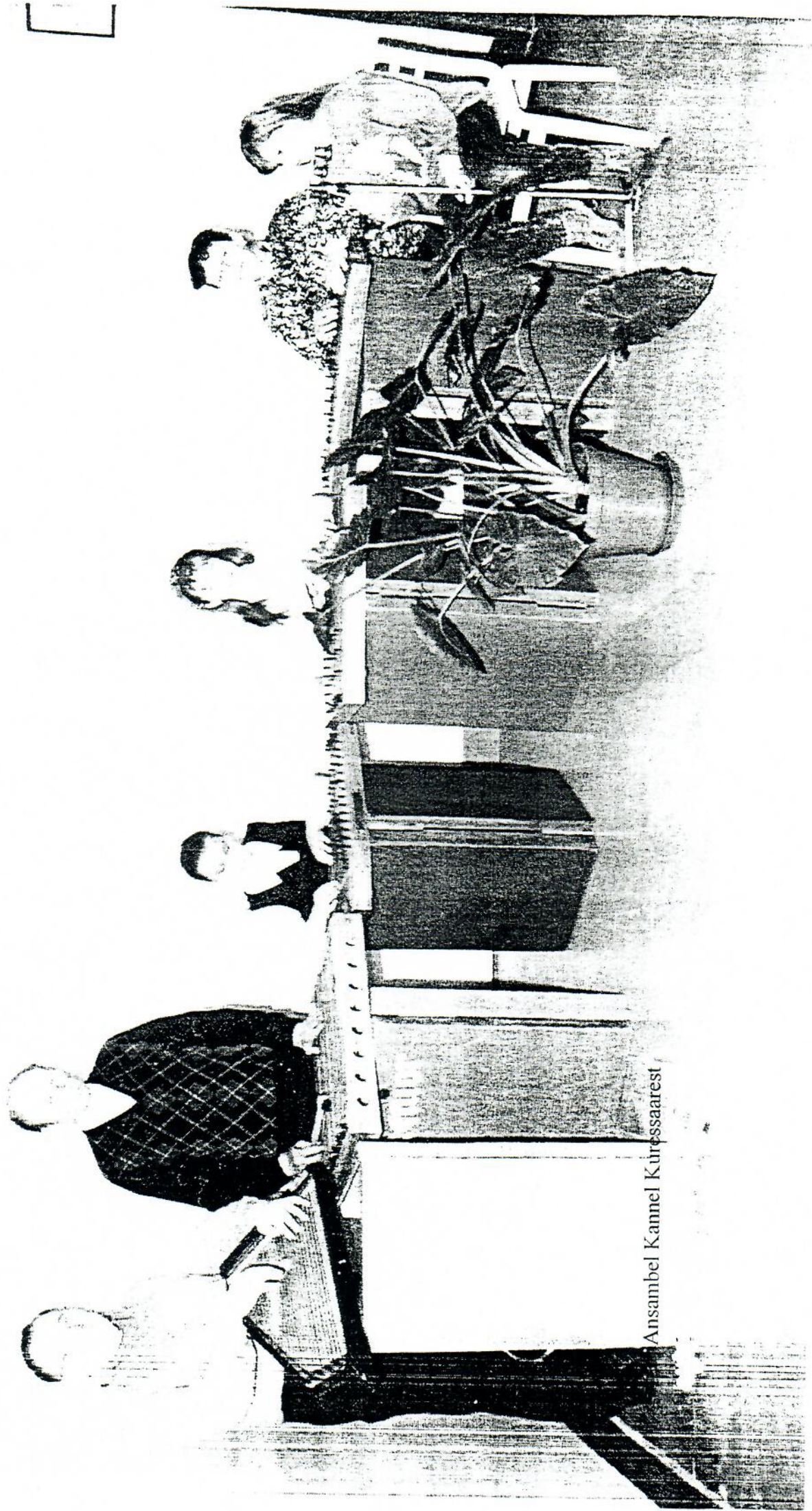
Enno Leps keskel kandlega

Mihkel (kandlega) ja Ormi Sulg

Vambola Rihvk

Ansambel Kannel Kuressaarest

Valjala noorteühingu Laine segaorkester , 1931.a. Oskar Valter kandlega